

Митрополит Дамян Пловдивски

†1410 година

През 1307 г., още като млад монах, епископ Дамян оставил препис на богато украсено с миниатюри Евангелие. След като Лала Шахин завладял Пловдив, пловдивският Митрополит Дамян утешавал духовните си чеда и ги закрилял, учел ги да не отстъпват от Христос. Църквите се пълнили с богомолци. Там те намирали истинска опора и утеха. Но турците не обичали Владиката Дамян, защото бил силен на слово и дело и народът го слушал. В безумието си, те му предложили да го направят ходжа, за да живее в доволство, но той отказал с такава твърдост и достойнство, че те се засрамили. Оттогава търсели случай да му отмъстят. Дошъл голям християнски празник и Владиката служел в храма, препълнен с народ. Турците следели всичко това отвън с яростни лица. Като свършил Божествената Литургия, Митрополитът произнесъл пламенно слово, след което верните чеда на Църквата започнали да излизат. Тогава турците нахлули направо в светия олтар и съсекли Владиката. Изхвърлили тялото му извън градските порти, за да не го почитат християните. През нощта смели мъже го взели и погребали тайно. Това станало в 1410 г. Загинал мъченически Митрополит Дамян, но пламъкът на християнската вяра не угаснал. Смелият духовен водач възпитал достойни свои заместници. Удивени от мъченическия подвиг, те оставали верни на вярата Христова при всички изпитания. Предполага се, че храмът, в който е бил убит светителят, е днешната арменска църква „Сурп Кеворк”(„Свети Георги”), която българите изоставят след смъртта на епископа.



За опазване на народността ни през епохата на робството манастирите имат основна заслуга.



Рилски манастир

Без тяхната книжовна, просветителска и културна дейност българският народ бил застрашен от асимилиране. Оцелелите през първите векове на робството манастирски обители се превърнали в съкровищници на книжовни и културни ценности, в пазители на народността и крепители на българския дух.

В книгохранилищата на Етрополският, Троянският и Елешнишкият манастир се опазвали от унищожаване ценни ръкописи - източници за изучаване на историята и

културата на народа ни. Особено много се отличавали Рилският "Св. Иван Рилски", Кукленският "Св. Козма и Дамян", Черепишкият "Успение Богородично".

Те не само съхранявали духовните ценности, но ги възраждали, умножавали и разпространявали из цялата страна.

Още в първите години на робството в Бачковския манастир заточеният от турците български патриарх Евтимий Търновски с помощта на своите ученици и следовници продължил традициите на Търновската книжовна школа.



Бачковски манастир

В Рилския манастир през цялата епоха на робството работели даровити книжовници, между които са **Владислав Граматик, Йосиф Брадати.**



Кукленски манастир

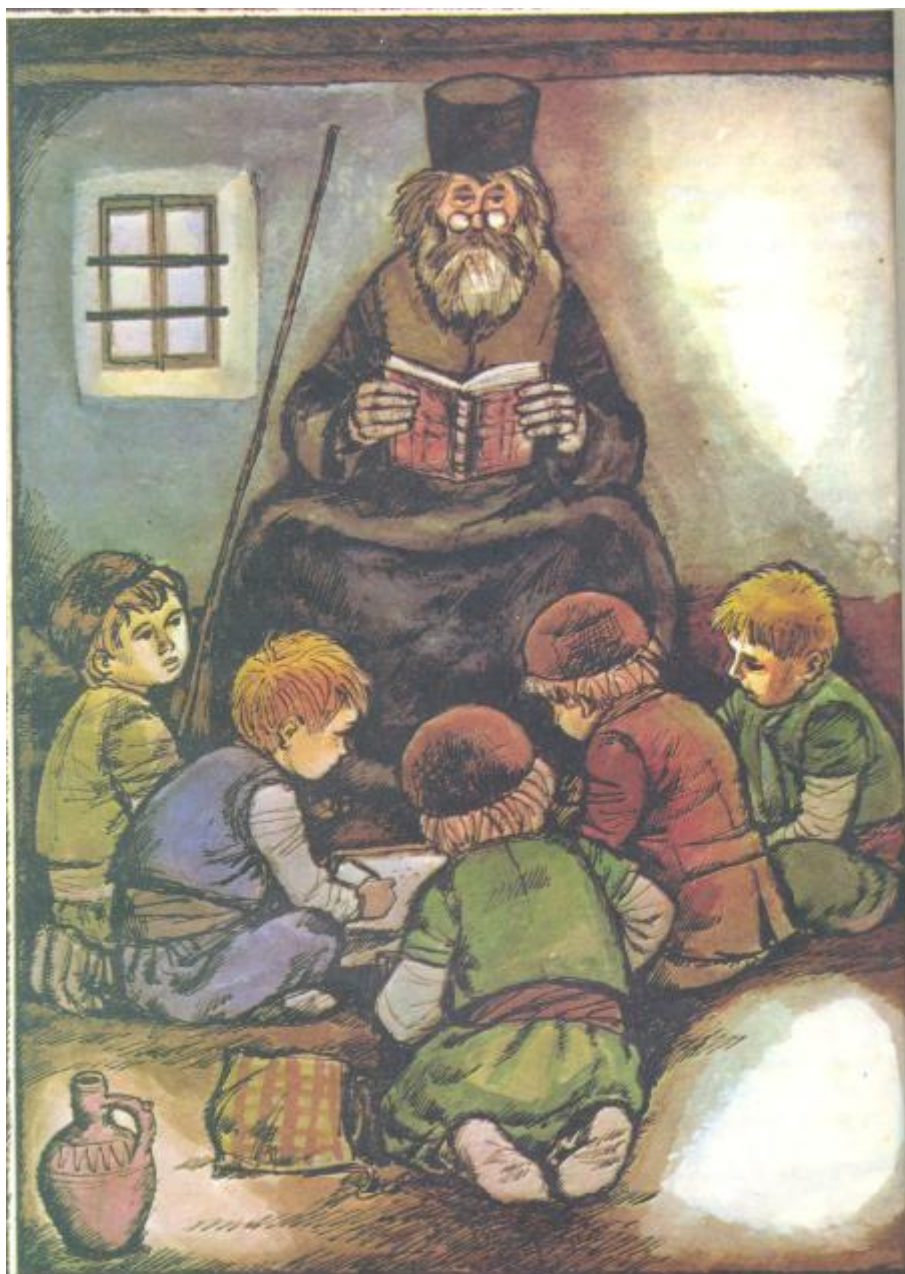
През 16-17 век се оформила Софийската книжовна школа, която развивала дейността си най-вече в Драгалевския манастир. Книжовна дейност разгърнали и Германският, Сеславският и особено Елешнишкият манастир. Най-голямо книжовно средище на север от Стара планина по това време бил Етрополският манастир, наречен "Варовитец", където работи прочутата Варовитецка книжовна школа.

Плодовити български книжовници, като граматик Бойчо, дякон Йоан, Рафаил, Даниил Етрополски, Василий Софиянин, тук преписвали много стари ръкописи и творели оригинални творби, разпространявани из цялата страна, та дори и на Света гора. През 17 и 18 век в Южна България средище за книжнина и просвета бил Кукленският манастир "Св. Врачове", в който се създава специална школа за граматичници и краснописци. Известни са имената на Кръстю Граматик, йеромонах Ананий и йеромонах Сидор.

В българските земи най-почитаният манастир бил Рилският. В него непрекъснато действало килийно училище. Миряните идвали да се черкуват, да чуят проповедите, да се поклонят на мощите на Св. Йоан Рилски, да потърсят упование за душите си и изцеление за тялото си. Вторият по големина бил Бачковският манастир. Манастирските празници се посещавали от хиляди поклонници. Тук било мястото, където идвали и се събирали хората, търсещи духовната опора на светеца покровител

и на монасите, които му служели. От стенописите със старозаветни, евангелски и житийни сцени, изографисани в храмовете, учили историята и догмите на своята вяра. Църковната служба с мъдрите слова на проповедта и ангелогласно пеене им носела радост, успокоение и упование. Православното самосъзнание давало увереност на отделната личност и на народа като цяло. Българите високо ценели своите манастири и ги поддържали. Отделяли от своите средства да ги ремонтират, разширяват, да се строят нови църкви и да се изписват с икони. Дарението било израз на християнска ревност и осмисляло духовно човешкото съществуване. За кръщение, опело на мъртви, за изповед или причастие се обръщали към монасите от близкия манастир. Църквата и божия народ били в устойчива връзка, която носела сили на хората, за да останат верни на своята вяра, на своя род, на своята култура.

Така православната църква чрез двете нива на своята организация- **енориите** и **манастирите** покривала цялото етническо пространство на българите и изградила трайни връзки между населението от отделните области. В условията на чуждата власт тя била единствената институция, която поддържала и подкрепяла вярата и народността.



Скрити из планините, далеч от погледа на поробителя, много от манастирите през епохата на робството дълго време били единствените училища, а монасите и свещениците - единствените учители на българския народ.

В тях най-напред се организирали килийните училища като форма за поддържане на грамотността на народа. Килийни училища имало и в градските църкви. Обучението било организирано изцяло от църквата. След седемгодишна възраст децата били давани в училищата при църквите в по-големите градове или при манастирите, за да получат начална грамотност. В килията – класна стая, се събирали 15-20 деца. Учениците седели на пода върху рогозка, черга или дървена пейка. Занятията продължавали целия ден. Първо научавали числената стойност на буквите, а след това започвали да се учат да четат и пишат. Децата учили четене, черковно пеене и молитви. Учебници им били богослужебните книги. Пишели върху пясък или върху хартия с перо или на специални плочи (пинакиди.) Изучавали църковните книги. След завършването на началното обучение по –напредналите ученици получавали духовно образование- учили се да тълкуват Библията и богослужебни текстове.

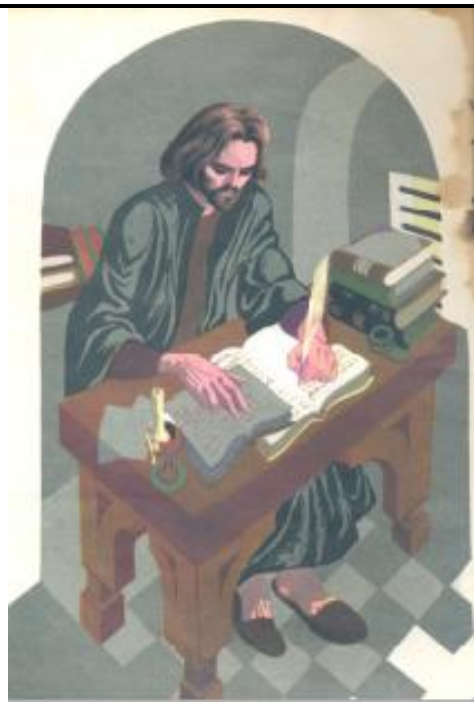
В манастирските библиотеки и скриптории те усъвършенствали знанията си и придобивали

почетното знание граматик или доброписец и могли да станат учители. Големите и богати манастири издържали по няколко такива училища и метоси. Рилският манастир имал 52 килийни училища в различни градове и села на страната, където учителствували рилски монаси. Цялата тази многостранна дейност превърнали манастирските обители във фактори за Българското възраждане. В годините на османското владичество много български манастири отрано установили връзки с руски манастири в Света гора и в Русия, станали ревностни радатели на дружбата между българския и руския народ и поддържали надеждата и вярата, че освобождението на поробения български народ ще дойде от Русия. Многовековната история на манастирите е свързана и с борбите на българския народ срещу турските поробители.



В периода на националноосвободителните движения те станали центрове на народните бунтове и въстания, превърнали се в бази на революционната дейност. В

тях намирали сигурно убежище народните хайдутини и революционните дейци. От манастирските килии излизали не само просветени люде, но и вдъхновени революционери, като дякон Игнатий-Левски, отец Матей Преображенски - Миткалото, завераджията отец Сергей, отец Зотик, поп Харитон. Родолюбовиви игумени на манастири се обричали в служба на делото за освобождение, ставали членове на революционни комитети, повеждали в бой въстанически чети. Много от манастирите изгоряли в пламъците на Априлското въстание и Освободителната руско-турска война от 1877-1878 г.



Паисий Хилендарски

Началото на Българското възраждане е свързано с делото на атонския монах Паисий Хилендарски. Родил се през 1722 г. На двадесет и три години се замонашил в Хилендарския манастир на Света гора, където игумен бил брат му Лаврентий. През 18 в. Атонските манастири станали средище на духовността на балканските народи. В тях се пазели средновековни и нови книги. В монашеските братства, сред които имало и много българи, работели граматисти, преписвачи на книги, учители, летописци,

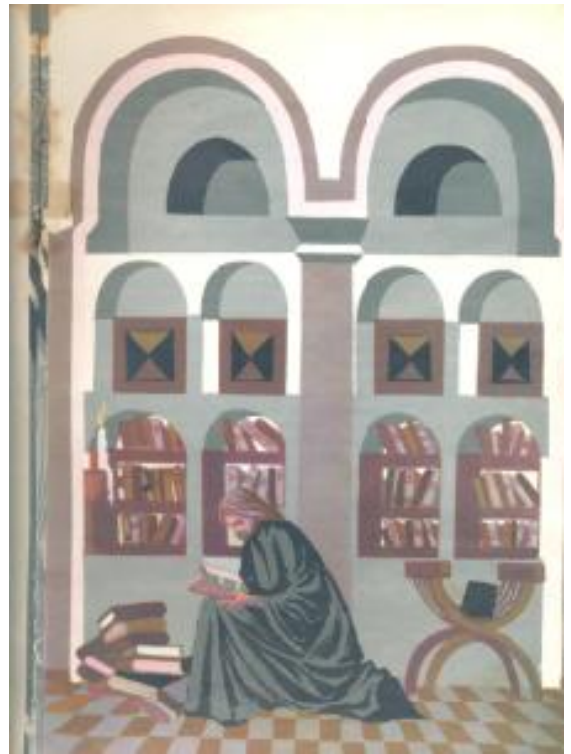
зографи. Паисий станал “таксидиот” на Хилендарския манастир. Той години наред обикалял села и градове, събирал помощи за манастира и проповядвал Божието слово. В богатите библиотеки на атонските манастири той открил многобройни свидетелства за историята на българите и постепенно у него се оформила идеята да събере всичко в

една книжка “История славянобългарская”.

Тази книжка не била голяма, но стойността ѝ била безценна, защото изиграла огромна роля за събуждането на народа. В нея той гневно порицал онези, които се срамуват да се нарекат българи. Страница след страница хилендарският монах разкривал пред своите читатели героичното минало на българския народ. Един след друг възкръсвали образите на българските царе, патриарси и светци. Описвали се славни победи, богатството и мощта на някогашната българска държава:

” От целия славянски род най-славни са били българите, първи те са се нарекли царе, първо те са имали патриарх, първо те са се кръстили, най-много земя те са завладели” . Сред мрака на робските столетия Паисий запалвал искрата на българското самочувствие, вдъхвал вяра и надежда, пробуждал патриотизма на своите сънародници. С

написването на “ **История славянобългарская** ” той не сметнал, че родолюбивото му дело е приключило – тръгнал по села и градове да разнася словото си. Книгата се предавала от ръка на ръка и се преписвала. В Самоков я преписал поп Алекси, в Сопот- игуменката Ефросина, в Рилския манастир- монах Никифор, а от тях още десетки.



Софроний Врачански е най-видният продължител на Паисиевото дело. Родил се в Котел през 1739 г. След като завършил килийно училище бил ръкоположен за свещеник. Десет години бил и учител в родния си град, където се срещнал с

Паисий Хилендарски и преписал неговата

История славянобългарская . Това разгоряло в сърцето му огъня на родолюбието. Когато бил ръкоположен за Врачански епископ, той започнал с риск за живота си да обикаля епархията си и да проповядва Божието слово на български език. В книгата си ” Житие и страдания грешнаго Софрония” описал теглилата на целия български

народ. Отпечатал и “ **Неделник** ” сборник от поучения за неделните и празничните дни наречен “

Софроние ”.



През втората половина на 18 в. книжовното дело излязло от манастирите и намерило подкрепа в по –големите села и градове с българско население. Местните свещеници и граматичите съставяли сборници, преписвали книги.

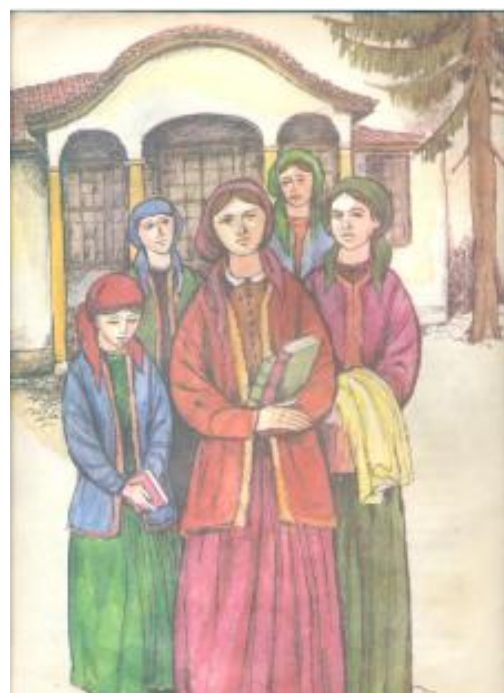


Били въведени нови предмети-смятане , история, землеописание.

Д-р Петър Берон съставил „ Буквар с различни поучения“ през 1824 година.

Открили се училища в Габрово, Пловдив, Калофер, Търново, Елена, Карлово, Котел и др..

Към новобългарското образование били привлечени и момичетата.





Неофит Рилски

учителствал в училището в град Габрово. Той съставил първата българска граматика, речник на българския език и христоматия по литература.

На книжовно поприще се изявили и учителите Христаки Павлович, Иван Богоров, Константин Фотинов, Найдено Геров. Първата българска печатница открил архимандрит Теодосий Синаитски в Солун през 1838 г.

За първи път на 11 май 1851 г. в епархийското училище «Св. Св. Кирил и Методий» в гр. Пловдив по инициатива на Найдено Геров се организира празник на Светите братя Кирил и Методий - създатели на славянската писменост. През 1857 година този празник започва редовно да се отбелязва в Пловдив, Цариград, Шумен, и Лом. Денят 11 май не е случайно избран от Найдено Геров - това е общият църковен празник на двамата светии. Общият празник на Св.св. Кирил и Методий се чества от българската църква и през следващите векове, а през Възраждането се превръща и в училищен празник на буквите, създадени от солунските братя. 24 май е празник на духовното извисяване, на стремежа към усъвършенстване чрез постиженията на науката и културата. Буквите, създадени от Кирил и Методий, преводите, които правят на най-важните богослужебни книги, защитата на правото на всеки народ да слави Бога на своя език, са от историческа значимост за формиране на българския народ и за неговия просперитет.



От 11 май 1863 г. по повод празнуването хилядагодишнината от Моравската мисия на Св. Св. Кирил и Методий като църковен празник започва да се празнува и в Русия, а след това започва да се чества от всички православни славянски страни. Делото им е високохуманно и демократично, всеславянско.



След като турците завладели Балканския полуостров, Цариградската патриаршия получила правото да представлява православните християни. Българската патриаршия престанала да съществува. Всички владици били гърци. Те служели и проповядвали на гръцки език. Българският народ настоявал за замяна на гръцките архиереи с български. Народът искал и в църквата да се служи на църковнославянски, а не на гръцки език. От народните среди се въздигнали неустрашими будители – Неофит Бозвели, Иларион Макариополски, Митрополит Паисий Пловдивски, Митрополит Авксентий Велешки. Те повели борба за независима българска църква.



Неофит Бозвели

Неофит Бозвели

е роден през 1785 г. в Котел. През 1803 г. той заминава за Хилендарския манастир на Света Гора, където през 1810 г. приема монашеско пострижение. Там получава солидно за времето си образование. През 1813 г. Неофит Бозвели пристига като такси-диот в Свищов, по това време един от най-големите градове в нашите земи. Там той стои близо 20 години и се занимава изцяло с проповедническа, учителска и книжовна дейност и заедно с даскала Емануил Васкидович полагат големи грижи за учебното дело в Свищов и го издигат като просветен център. През 1835 г. Неофит Бозвели отпечатва в Крагуевац (Сърбия)

учебника “Славеноболгарское детеводство за малките деца”, който за разлика от тогавашните буквари, се състои от шест различни учебни книги. За Неофит Бозвели любовта към Отечеството е най-висшето чувство у човека, “велик наш долг”.

С прилагането на неговите педагогически идеи в учебни помагала и с преподавателската си дейност той има голяма заслуга към националната просвета през 20-те и 30-те години на XIX век. По-късно Неофит Бозвели се включва като идеолог и организатор на българското църковно движение за самостоятелна Българска църква.

В лицето на Неофит Бозвели българите виждат пламенен водач с голяма енергия, който може да оглави борбата за независима Българска църква. Той настоява българите да имат архиереи от своята народност и да се избират от самите епархии; богослужението в българските църкви да се извършва на роден език, свободно да се откриват народни училища и да се печатат книги на български език.

Идеите на Неофит Бозвели за национална просвета и църковна независимост се приемат от най-будните представители на българите, сред които той намира верни съмишленици. Един такъв е неговият приятел Иларион Макариополски.

На 29 юни 1845 г. Неофит Бозвели и Иларион Макариополски са арестувани от Цариградската патриаршия и са откарани на Света Гора. Окован във вериги като бунтовник, Неофит Бозвели е затворен във Великата лавра, а по-късно е преместен в Хилендарския манастир. Тук, както и при първото му заточение, той продължава борбата, като пише съчинения. През този период са създадени най-забе-

лежителните му произведения. През 1846 г. написва известната си книга “Плач бедния Мати Болгари” (Мати България).

В нея разказва за страданията на българите в онези години. Това произведение на Бозвели е третото по значимост за ранното Българско възраждане след “История славянобългарска” на св. Паисий Хилендарски и “Житие и страдание грешнаго Софрония” на св. Софроний Врачански.

Борбата на Неофит Бозвели за българщината, за Българската църква, за просвета и културно възраждане на българския народ, характеризира неговата упорита дейност, преминаваща през две заточения в Света Гора, на които е изпратен от Цариградската патриаршия, и завършва накрая с неговата смърт при много тежки условия в Хилендарския манастир на 4 юни 1848 г. Както за Васил Левски, така и за него не се знае къде е гробът му.

Борбата и страданията на великия български възрожденец не са напразни. Той успява да събуди нашия народ за постигането на българската културна и църковно-национална самостоятелност. Една година след неговата смърт, през 1849 г. българите в Цариград вече имат свой храм “Свети Стефан”, както и църковна община. На великденската служба в тази църква през 1860 г. (известна като българския Великден) за първи път името на гръцкия патриарх не се споменава. През 1870 г. вече се основава и независимата Българска Екзархия с български архиереи и свещеници, за което се е борил и загинал великият български възрожденец.

Иларион Макариополски (светско име: Стоян

Стоянов Михайловски) е роден през септември 1812 г. в град Елена. Той е висш духовник, митрополит, един от водачите на църковно-националната борба. Отначало учи в родния си град, а след това в гръцкото училище в с. Арбанаси (дн. към Велико Търново). През 1831 г. отива в Хилендарския манастир (Атон), където през 1832 г. приема монашество и продължава образованието си в гръцките училища в Карей (Атонския полуостров) и на о. Андрос. След това завършва гръцка гимназия в Атина. През 1841 г. пристига в Цариград, за да продължи своето образование. Там се запознава с Неофит Бозвели и става негов близък сподвижник и помощник в разгорялата се борба за извоюване на църковно-национална независимост. За активната му дейност по искане на Цариградската патриаршия през 1845 г. е заточен в Света гора. Освободен от там през 1850 г., той разгръща още по-активна дейност в църковно-националното движение. Избран е за духовен глава на цариградските българи. През 1858 г. е ръкоположен за епископ и става предстоятел на Българската църква в столицата на Османската империя. Това му дава право да представя своите сънародници в Цариград както пред Вселенската патриаршия, така и пред Високата порта. Изразявайки волята на целия български народ Иларион Макариополски по време на Великденската служба на 3 април 1860 г. не споменал името на гръцкия първосвещеник.



Митрополит Иларион

Макариополски

По този начин обявил отделянето на българите от Цариградската патриаршия.

С този акт по същество той дава открит израз на желанието на българския народ да скъса с върховенството на Патриаршията и с гръцката църковна зависимост. За тази си постъпка Иларион Макариополски е отново заточен, този път в Мала Азия, където престоява до 1864 г. Преди заминаването си (1861 г.) отправя (заедно с Авксентий Велешки) завет до българския народ да се бори до окончателното извоюване на църковната си независимост. След учредяването на Българската екзархия (1870 г.) е избран във Временния екзархийски съвет. Той е член и на първия Свети синод. През 1872 г. става търновски митрополит. През 1874 г. полага основите и на първото богословско училище (Петропавловската духовна семинария) край Лясковец. Иларион Макариополски умира на 4 юни 1875 г.



Митрополит Паисий Пловдивски

Митрополит Паисий

е роден през 1810 година в Гърция. След завършването на образованието си, той приема монашество. През 1858 година е изпратен за митрополит в Пловдив. При обиколките на епархията през 1858-1859 година митрополит Паисий събира по-малки от общоприетите владишки данъци, оставяйки част от постъпленията на общините. Прави лични дарения за отделни училища. Не пречи на богослужението на български език и затова новият владика е приет добре от повечето българи. Заради толерантното отношение към българите той е подложен на нападки. Пловдив и Пловдивска епархия заемат важно място в църковното движение на всички българи. На 12 март 1861 година в църквата "Св. Богородица" официално се декларира, че градът и епархията не признават властта на Цариградския патриарх. Митрополит Паисий защитава правото на българския народ за църковна независимост като негов архиерей. Затова той е обичан не само от своето паство в Пловдивската епархия, а и от целия български народ.